

Россия Федерациязының чырыдыышкын яамызы
Тыва Республиканың өөредилге яамызы
Муниципалдыг ниити өөредилге чери Хадың ортумак школазы
668513, Тыва Республика, Бии-Хем кожуун, Хадың сумузу,
Маады Парыңмаа, кудумчузу8

ШМК-нын хуралынга көргөн.
Протокол № 1
“28” август 2024ч.

Директорнуң өөредилге
талазы-биле оралакчызы
чөпшээрэн.
/Байкара В.Г./
“28” август 2024ч.

Школа директорунун
59 дугаар дужаалы-биле бадылаан
/Монгуш Л.Ч./
“28” август 2024ч.

Төрээн чогаал эртеминге
АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА

Класс: 6, шагы 68 (неделяда 2)

Хуусаазы: 1 чыл (1 ооредилге чылы)

Өөредилге номунун автору, ады, үндүрген чылы: Л.Х. Ооржак болгаш
өскелер-даа. Төрээн чогаал 6 класс. Кызыл. НШХИ. Кызыл, 2014

Программаның ады: Тыва аас чогаалы болгаш литература. Ниити
өөредилге черлериниң 5-11 класстарынга чижек программа. Кызыл 2018ч

Башкызы: Монгуш Любовь Михайловна

Хадын 2024ч

Тайылбыр бижик

6-гы класска торээн чогаал эреминге таарыштыр кылдырган ажилчын программа ортумак ниити ооредилгеге хамаарыштыр РФ-тиң ФКОС-туң , Тыва Республиканың өөрөдилге яамызының сүмелээни Национал школа хогжудер институтунун 2012 чылда ундургени «Төрээн чогаалга күрүне стандартының», “Тыва аас чогаалы болгаш литература” ниити өөрөдилге черлериниң 5-11 класстарыга чижек программаның сорулгаларына болгаш негелделеринге дүүштүр кылган.

Школага тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөрөдириниң сорулгалары

Өөрөдиглиг:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаалдың теориязының эге билиглериңге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн чыып;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүң өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннеш уткалыг чогаалдарны деңнеп;
- чогаал сайгарарына ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөрөдир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медеделдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;
- аас болгаш бижимел чугааны делгереңгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрээн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-меделери бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;
- номчулгага сонургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Төрээн чогаал эртемин өөренириниң ФКОС негелделери-биле түңнелдери

Бот-тускайлаң түңнелдери: өөреникчи бодунуң үзел-бодалын, туружун бот-тодарадып, бот-сайзырадып, идепкейжидип, сорулгазынга дүүштүр медеделдиг бот-углап билири; өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шингээдип алырының, кандыг үре-түңнелдиг

болурун медреселдii-биле угаап билири; аймак чоннар аразынга хуузунда хамааты туружун илередип, хоойлу-дүрүмнзугаар бадыткап; амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандырынче угландырып билири,ниитилелдин чаңгыс аай россияжи үзел-бодалдыг хөгжүлдесин медресеп, хүлээп көөрү; ниитилелдин амыдыралынга бот-тускайлаң харыысалгалыг болуру.

Предметтиг түннелдери: чогаал эртемин өөрениринин онзагайын, чугулазын медреселдиг билип алырынче; чаа билиглери чедип алырының янзы-бүрү аргаларын өөрениринче; теориялыг билиглери шингээдип, херек кырында ажыглап, эртемнзугу-биле угаап боданырын хевирлээринче; эстетиктиг көрүштүг болурунче; келир үеде бот-хуузуунуң ажыл-херекчи байдалдарынче угландырып эртемни ханы өөренири.

Метапредметтиг түннелдер: Метапредметтиг түннелдерниңколүндесини уругларның медээлер-биле ажылдап билиринин азы ниити чүүлден чугула бодалды *ылгап, сайгарып, хүлээп* ап көөрүнүң эге базымнарын кылыры болбушаан, эртемнер аразыныңхарылзаалыын илередири; өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемнерниң теория- практиктиг билиглери-биле холбап өөредири, өөрениринин бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билиринин), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шингээттирери.

Тыва аас чогаалы болгаш литература эртеми, оларның өөредиглиг ужур-утказының чамдык методиктиг айтырыглары

ТЫВА ЧОГААЛ ЭРТЕМИ – республиканың школаларында өөредилге-кижизидилге айтырыын шиитпирлээринге эргежок чугула, өзек эртемнерниң бирээзи. Тыва чогаал чоннуң байлак аас чогаалындан ужуун алган сөстүнуранчүүлү, мөзү-шынархевирлээрининколчепсээ.

Бурунгудан бээр ада-өгбелеринин арттырып кааны аас чогаалы, состун уран чүүлү чүс-чүсчылдардан бээр ниитилел амыдыралында болуп турар болуушкуннар-биле холбаалыг, үндесин дазылдыг, ол дыл, чогаал эртеминин сайзыраарынга, тывалитератураның,культураның хөгжүлдесинге улуг ужур-дузалыг, харын-даа бүгүтывачоннуңбурунгааркөрүштүгсайзыраарынга, төөгүнүкамгалапарттыарынгаонза чугула салдарлыг.

Тыва чогаал төөгүнү камгалап арттыарынга чугула, өзүп оар салгалдың мөзү-шынарын хевирлээринге онза чугула рольду ойнап чоруур. Тываның чогаалчыларының бижээни амыдыралчы, төөгүлүг чогаалдары сценага боттанып, көрүкчүлерге эстетиктиг таалады берип чоруур.

Литература бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, төрөөн болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир;

чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар дыл-домаа сайзыраңгай хамааты кижини хевирлээр күштүг, аргалыг, бодунга болгаш долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, шүгүмчүлелдиг болурун чечен чогаал кижизидер. Чечен чогаалды ханы сайгарып номчууру угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур.

Чогаал делегейи-биле харылзаа уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныжарынга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп сайгарарынга, оларның чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып өөредиринге чогумчалыг байдалды тургузуп бээр..

Тыва чогаалдың өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар.

Уран сөс чүгле сеткил хөлээшкинни оттурар эвес, сөстүң онзагай чаражын, ханы утказын медреселдиги-биле сайгарып билиринге чаңчыктырар. Чечен чогаал сайгарылгазы төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир күүсеттинер.

Уругларның чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хөй-ниити харылзажылгага тыва чогаал эртеминин салдары улуг. Чечен чогаал дылы дыл эртеминин бүгү адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар сөстүң эстетиктиг функцияларын долу сайгарып билир болур ужурулуг. 6-гы класска чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин улам сайзырадып, чаа өөредилге номунда литература теориязынга хамаарыштыр берген билиглерни шингээдир.

Чогаал теориязынга хамаарышкан айтырыгларны делгем, өске литературалар-биле чергелештир өөредири.

6-гы класска чогаал уруглар сайгарылгазын *тематиктиг принципке* даянып кылып, чогаал «жанры» болгаш аймактар деп билиглерге даяныр.

Ажыглаар педагогтуг технологиялар: чаңчылчаан болгаш чаа үениң технологиялары, медээ-коммуникативтиг технология, кадыкшылды камгалаарының, оюннарлыг технология, проектилиг технология болгаш өске-даа.

Методтар: шинчилел, дилеп тыварының, көргүзүг, проектилиг метод, индукция, анализ, синтез, деңнелге, башкының сөзү, беседа, хайгаарал, өөреникчилерниң бот-тывынгыр ажылы, көргүзүп тайылбырлаарының методу, дилеп тыварының, төлевилел методу, чогаадыкчы номчулга.

Аргалар: билдинмес айтырыгларга харыыны боттары дилеп тывар, шийтпирлээр уjurлуг айтырыгларга даяныр схема-план тургузары, интернеттен тыпкан факт-материалдар-биле ажылдаары.

Класстан дашкаар ажылдар: бот-тускай ажылдар, бөлүктөп ажылдаары, ниити ажылдаары.

Чылда шупту: 68 шак

Неделяда: 2 шак

6-ки класстың өөреникчилерининг шингээдир кол билиглери болгаш мергежилдери:

- алгыш-йөрээлдерни аас болгаш бижимел чугаагаа жыглап билир;
- чогаалдардан алдынган үзүндүлөргө аттарны чогаадып, цитаталы гпланнны тургузуп билир;
- номчаан чогаалдарының кол-кол болуушкуннарын, аразында харылзааларын тодарадып шыдаар;
- шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын аянынг, тода чугаалап билир.
- өөрөнгөн чогаалдарының утказын болгаш ында болуушкуннарны дес-дараалай чугаалаар болгаш оларга презентацияны тургузар;
- чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергенин маадырларын тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны бээр;
- өөрөнип эрткен сөзүглелдерининг уран-чеченинсайгарбышаан, оларның ужур-дузазын тайылбырлап шыдаар;
- чогаалдың утказын чугаалаарыныңаңгы-аңгыхевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг, допчулай) чорудупбилир;
- номчаан чүүлүнге бодунуң хамаарылгазы нилеретпишаан, кыскаүнелелдибижишшыдаар;
- өөрөнгөнчогаалдарынгаасболгаш бижимел ажылдарны күүседип билир;
- словарьларны ажыглап билир болгаш оларны номчаан чогаалдарынга хамаарыштыр чөптүг ажыглаар;
- немелде литература-биле база улуг улустуң медээлери-биле ажылдап билир болур уjurлуг.

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери:

Чогаалчыларның чуруктары, компьютер, ноутбук, мультимедиялыгпроекторэкран, тестилигкарточкалар, үлегер домактарлыг карточкалар, тыва болгаш орус дылдарда тайылбыр словарьлар тыва тоолдарга үндезилээн мультфильмнер бижиткен дискилер;

тыва чогаалчыларның шүлүктерин аянный номчаан аудиобижидилгелер; чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар, уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажилдар. Өөредилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар.

Календарь тематиктиг планнаашкын төрөөн чогаал 6 класс

Кезек	Тема	№	План аайы - биле	Херек кырында
Эгээртинмес эртине байлак - аас чогаалы	Литература - состун уран чуулу	1	03.09	
	Тоолчургу болгаш тоогу чугаалар	2	05.09	
	Ай,хун; Чеди-Хаан; Куске канчап чылга кирген	3	10.09	
	КДН	4	12.09	
	Уттуг-Хая дугайында тоолчургу чугаа	5	17.09	
	Хайыракан	6	19.09	
	Амыр-Санаа дугайында тоогу чугаа	7	24.09	
	Кыры соогу	8	26.09	
	ЧС. Чогаадыг "Кыры шимчээрге, хырын тодар"	9	01.10	
	ЧС. Чогаадыглар номчулгазы, сайгарылгазы	10	03.10	
	Хоомейлээр Будукпен	11	08.10	
	КДН. Тыва хоомей	12	10.10	
	Тыва тоолчургу болгаш тоогу чугааларны шинчилээни	13	15.10	
	С.Сарыг-оол "Кус"	14	17.10	
	ЧС. Чогаадыг-хайгаарал "Кустун хулумзуруу"	15	22.10	
	ЧС. Чогаадыгны бижири	16	24.10	
	Тыва улустун ырлары	17	05.11	
	Тыва улустун тоогузу-биле холбаалыг ырлар	18	07.11	
	Чер-чурт дугайында ырлар	19	12.11	
	Тооруктуг долгай тандым - онзагай ыр	20	14.11	
	Ыр, кожамык дугайында билиг	21	19.11	
	КДН. Тыва кожамыктар	22	21.11	
	ЧС. Мээн чыып бижээн кожамыктарым	23	26.11	
	Алгыш-йорээлдер	24	28.11	
	Авторлуг тоолдар "Агар-Сандан ыаш"	25	03.12	
	Гипербола болгаш литота дугайында билиг	26	05.12	
	С. Козлова "Аъттыг шеригжи кыс"	27 28	10.12	
Ойнай-сылдай сойгалажыр	К-Э. Кудажы "Маргылдаа"	29	12.12	
	С.Сюрюн-оол "Аът биле оор"	30	17.12	
	Басня дугайында билиг	31	19.12	
	ЧС. Мээн чогааткан басням	32	24.12	
	С. Тока "Мерген"	33	26.12	
	С.Тока "Тас-Баштыг"	34	14.01	
	С. Тока "База кыш"	35	16.01	
	С. Тока "Шаагай"	36	21.01	
	С. Тока деп кымыл?	37	23.01	
	С. Сарыг-оол "Ол-ла Маскажык"	38	28.01	

	С. Сарыг-оол "Ол-ла Маскажык"	39	30.01	
	Чечен чогаалдын маадырынын дугайында билиг	40	04.02	
	ЧС. Маскажыктын салым-чолу	41	06.02	
	О. Сувакпит "Буянный сергеzi"	42	11.02	
	М. Дуюнгар "Хлеб"	43	13.02	
	Ш. Суван "Киж-Бурус"	44	18.02	
	Ш. Суван "Киж-Бурус" найырал темазы	45	20.02	
	Ш. Суван "Киж-Бурус" мозу-шынар темазы	46	25.02	
	Чогаалда овор-хевирлер	47	27.02	
	ЧС. "Мен Киж-Бурске ужурашкан болзумза..." кыска чогаадыг	48	04.03	
Ыт-шынчы оннук	Х.Ойдан-оол "Эзир"	49	06.03	
	Х.Ойдан-оол "Эзир" найырал темазы	50	11.03	
	Х.Ойдан-оол "Эзир" экология темазы	51	13.03	
	Ш. Суван "Азыранды"	52	18.03	
	ЧС. "Ыт кижинин - оннуу" чогаадыг	53	20.03	
	М. Доржу "Экии, Тыва!"	54	01.04	
	А. Даржай "Огге йорээл"	55	03.04	
	ЧС. Тыва ог	56	08.04	
	С. Молдурга "Амытаннар чылы"	57	10.04	
	ЧС "Мээн чылым" чылдар сайгарылгазы	58	15.04	
	Проза болгаш шулук чогаалынын ылгалы	59	17.04	
Кожеге-даа ажыттынды	В. Кок-оол "Чаргы"	60	22.04	
	Е. Танова "Илбилиг согун"	61	24.04	
	Е. Танова "Илбилиг согун" фантастиктиг шии	62	29.04	
	Шииде шаандагы амыдыралды чурааны...	63	06.05	
	ЧС. "Эрткен уенин бичии кадарчызы" чогаадыг	64	08.05	
	ЧС. Чогаадыглар номчулгазы, сайгарылгазы	65	13.05	
	Чыл дургузунда ооренип эрткен чогаалдарга тест	66	15.05	
	Тестинин туннелдери, сайгарылгазы	67	20.05	
	Туннел кичээл	68	22.05	